

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331774>

Бондаренко Максим Олександрович, аспірант, кафедра психології,
політології та соціокультурних технологій, Сумський державний
університет, Україна
e-mail: m.bondarenko@socio.sumdu.edu.ua,
ORCID ID: 0009-0004-6040-9972

ЛЮДИНА ЯК ЦІННІСТЬ У МЕЖАХ НОВОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

У статті аналізується антропологічна криза в межах новоєвропейського права, зумовлена змінами в уявленнях про людину, її природу та роль у праві. Розглянуто еволюцію правових ідей від класичних філософських до психоаналітичних теорій. Особливу увагу приділено трансформації права з інструмента захисту до засобу соціального контролю. Автор наголошує на потребі перегляду сучасних правових концепцій через нову наукову парадигму.

Ключові слова: антропологічна криза, правова система, права людини, власність, природне право.

Постановка проблеми. Сьогодні ми переживаємо глибоку кризу, яка зачіпає не лише соціально-політичні, а й правові сфери суспільного життя. Однією з основних проблем є трансформація уявлень про людину, її природу та роль у правовій системі, що стало причиною антропологічної кризи. Історично право розвивалося як механізм, що служив захисту індивідуальних прав людини, однак з часом цей фокус поступово зсувався, і сьогодні людина в правовій системі часто стає лише суб'єктом економічних і політичних відносин.

На цей процес значний вплив мала наука, яка, розвиваючись, періодично змінювала уявлення про людину, почергово абсолютизуючи або людину, або умови її існування, що не могло не позначитися на праві. У зв'язку з цим актуальним є дослідження залежності між розвитком правових ідей та впливом на них уявлень про людину в науці, які традиційно були обмеженими певним характером суб'єкт-об'єктних відносин, не адекватних реальній лю-

дині. Його з'ясування дозволить зрозуміти антропологічні витоки нинішньої кризи в правовій системі, а отже, знайти відповідні шляхи виходу з неї, у подальшому переосмислюючи людину на новій раціональній основі. Стаття присвячено аналізу змін ідей у праві крізь призму змін уявлень про людину у філософсько-правовій думці від XVII до початку XXI ст., що дозволить краще зрозуміти причини кризи сучасної правової системи та шляхи її подолання.

Результат аналізу останніх досліджень та публікацій свідчить про критичну необхідність досягнути питання зв'язку людини та права. Так, наприклад, Б. Г. Розовський, розмірковуючи про сучасний стан юридичної професії та права, взагалі ставить під сумнів ефективність існуючої правової системи в Україні [1]. Він висловлює своє розчарування через формальність та догматизм у правовій теорії та практиці, що спричиняє відчуження людини від правової реальності. Окрему увагу автор приділяє ідеї про необхідність реформування правової системи, її модернізації під впливом науково-технічного прогресу та нових соціальних відносин. Критикується також нормативно-правова база, яка часто не відповідає реальним потребам суспільства та сприяє соціальним нерівностям і корупції [Там само]. Однак залишаються недостатньо дослідженими аксіологічні аспекти правових концепцій, які б дозволили поставити людину не лише як формального суб'єкта, а як ключову цінність у правовій системі.

Використовуючи потенціал трансдисциплінарного підходу, Л. В. Теліженко розглядає кризу сучасної правової системи як прояв глобальної кризи сучасності, що охопила різні сфери людської діяльності, у тому числі й право [2]. Автор аналізує негативні тенденції в розвитку правових систем, що спричинили відрив їх від моральних, релігійних та культурних засад, а також призвели до зниження ефективності правового регулювання. Наголошується на тому, що однією з основних причин кризи права є кризова ситуація самої людини, яка втратила традиційні цінності, сенс життя та самоідентифікацію, що відобразилося на правовій реальності. У контексті цих процесів особливу увагу й приділено новим підходам до осмислення права, зокрема трансдисциплінарності, яка автором аналізується як більш високий тип наукової раціональності [2, с. 76–82].

Причини сучасної кризи права аналізує С. О. Сунегін, вказуючи на внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на ефективність правової системи [3]. Зокрема, розглядається взаємодія права з іншими соціальними регуляторами, такими як мораль і релігія, та їхнє значення для стабільності правової системи. Автор наголошує на необхідності відновлення внутрішньої мотивації правових норм, яка формується через моральні та релігійні засади

суспільства. У контексті кризових тенденцій також порушується питання – з сутності права, яке повинно виступати ефективним регулятором суспільних відносин, забезпечуючи соціальну стабільність і гармонію [Там само].

С. І. Максимов у статті «Універсальність прав людини» досліджує питання глобалізації прав та місця людини в глобалізаційних процесах [4]. Зокрема, розглянуто питання універсальності таких прав та їхньої взаємодії з культурними відмінностями. Глобалізація питання прав людини набуває особливої актуальності, зокрема стосовно їхньої універсальності та взаємодії з культурними відмінностями. Автор доходить висновку, що сучасний дискурс прав людини потребує поєднання універсалістських підходів із культурною чутливістю, що дасть змогу розв'язати суперечності між універсальними правами та культурними відмінностями в їхніх розумінні та реалізації [Там само].

Метою статті є виявлення аксіологічного потенціалу новоєвропейських правових концепцій щодо ролі людини як цінності, а також з'ясування причин її маргіналізації в сучасній правовій системі.

Виклад основного матеріалу. Антропологічна криза є суттєвим викликом для сучасної правової теорії та практики. Вона виникає в умовах, коли право перестає бути справжнім відображенням людської природи і потребує корекції, щоб адекватно відповідати на зміни в суспільстві. Розвиток права, зокрема новоєвропейського, свідчить про постійну еволюцію розуміння людини та її ролі в правових відносинах. У класичних правових концепціях людина часто виступала як основна цінність, але з плином часу акцент зміщувався на формальні аспекти права – на державні структури, соціальні норми та економічні інтереси.

Цей процес призвів до антропологічної кризи, коли людина як індивід із власними правами та гідністю стала абстрактною категорією, а її основні потреби залишалися поза увагою правових систем. Якщо спочатку право повинно було захищати індивідуальну свободу та гідність, то з часом воно стало інструментом для підтримки соціальних і економічних порядків, що існують. Зокрема, у рамках правових систем, орієнтованих на захист прав власності, інтереси окремої людини часто відступали на задній план перед вимогами економічної еліти.

Враховуючи це, антропологічна криза виражається в розриві між формальними правовими нормами та реальними потребами людей. Зміни у правових системах, зокрема вплив психоаналітичних і соціальних теорій, хоч і збагачують розуміння соціальної природи людини, не приводять до глибшого захисту індивідуальних прав. Процес антропологічної кризи права розпочався ще за часів формування новоєвропейського права, у період епохи

Відродження, коли розпочався процес переосмислення юридичних норм попередніх віків.

Новоєвропейське право формувалося на межі епохи Відродження, коли ідеї гуманізму набули найвищого розквіту, та епохи Просвітництва, яка поставила людину в центр правової думки. Основною метою права стало не лише підтримання соціального порядку, але й захист індивідуальних прав людини, її гідності та свободи, зокрема економічних прав людини, які зазнавали певного занепаду та були невід'ємними від державних прав, що виражалося в системі взаємин «сеньйор-васал».

Утім слід відзначити, що правова теорія цієї епохи відзначається різними підходами до розуміння природи людини та її ролі в суспільстві. Мислителі Нового часу по-різному трактували природу людини, її свободи та роль права в суспільстві. Не в останню чергу це було обумовлене суспільними зрушеннями, зміною форм правління, зростанням впливу буржуазії на прийняття управлінських рішень у державі та домінації капіталу, матеріального над родовим, спадковим. Відбувся злам в уявленні людини, і тепер заможна людина не обов'язково була зі знаної сім'ї чи династії.

Томас Гоббс (1588–1679) у своєму творі «Левіафан» [5] описує людину як істоту, яка в природному стані керується власними інтересами та інстинктами самозбереження. Такий стан, за Т. Гоббсом, є «війною всіх проти всіх» [5, с. 7], де кожен бореться за виживання. Саме через цю природну ворожість і конфліктність людина створює державу та закон, аби уникнути хаосу. Держава, у розумінні Гоббса, це «штучний Левіафан», який тримає людей у страху перед покаранням, забезпечуючи тим самим суспільний порядок. Т. Гоббс наголошує, що права людини в такій системі поступаються загальній безпеці.

У природному стані, на думку Т. Гоббса, власності як такої не існує. Оскільки в природному стані панує «війна всіх проти всіх», кожен має право на все, що він може здобути й утримати силою. Тільки через суспільний договір людина відмовляється від цього необмеженого права на користь держави, яка визначає закони, включно з правом власності. Таким чином, Т. Гоббс вважає, що право власності є штучним і його захист є прерогативою сильної держави [5, с. 166].

У розумінні Гуго Гроція (1583–1645), людина наділена природними правами, які існують незалежно від держави чи законів. Відповідно, право не створює цих прав, а лише їх закріплює. Основна мета права, за Г. Гроцієм, полягає в забезпеченні співжиття людей та гарантуванні справедливості. Природні права, такі як свобода, життя і власність, є невід'ємними цінностями людини. Гуго Гроцій був одним із засновників концепції природного

права, що існує незалежно від волі держави. У своїй праці «Про право війни і миру» [6] він розглядає власність як природне право людини. За Гроцієм, спочатку всі ресурси були спільними, але через збільшення населення і конкуренцію за обмежені ресурси люди почали встановлювати особисту власність. Держава та право мають лише підтверджувати та захищати це природне право на власність. Він підкреслює, що приватна власність виникає через працю та договір, а порушення цих прав є порушенням природного права.

Френсіс Бекон (1561–1626) зосереджувався на емпіричному методі пізнання і вважав, що закони мають базуватися на спостереженнях реальності, а не абстрактних догмах. Він вважав, що право повинно захищати загальне благо та бути інструментом для поліпшення умов життя людей. Водночас людина, на думку Ф. Бекона, є активним суб'єктом, який за допомогою розуму та науки може змінювати свій соціальний та природний світ [7].

Ф. Бекон не був настільки зосереджений на філософії права власності, як інші мислителі. Проте у своїх працях він звертав увагу на важливість експериментального пізнання і контролю людини над природою через працю і знання. У своїх політичних есе він наголошував, що власність є необхідною для досягнення загального блага і слугує інструментом для підвищення рівня життя та забезпечення стабільності суспільства.

Джон Локк (1632–1704) сформулював ідею прав людини, зокрема права на життя, свободу та власність. Він стверджував, що ці права є природними і не можуть бути відчужені навіть державою. Держава, за Дж. Локком, створюється через суспільний договір для захисту цих прав, і її влада обмежена. Якщо держава порушує природні права людини, народ має право на повстання та зміну уряду. Для Дж. Локка право існує для забезпечення справедливості та індивідуальної свободи.

Джон Локк є одним із головних мислителів, чиї погляди на право власності мали тривалий вплив на західну правову традицію. У своєму творі «Два трактати про правління» [8] Дж. Локк стверджує, що власність є природним правом людини, що випливає з її праці. Людина володіє своїм тілом і плодами своєї праці, тому будь-яка річ, яку вона перетворює своєю працею, стає її власністю. Це право на власність є невід'ємним і незалежним від держави. Однак держава повинна захищати власність через встановлення законів і забезпечення справедливості. Якщо держава не виконує своїх функцій, люди мають право на повстання.

Жан-Жак Руссо (1712–1778) у праці «Про суспільний договір» [9] критикує інститут приватної власності як джерело соціальної нерівності та конфліктів. На його думку, право власності було штучно створено для захисту інтересів багатих і привілейованих, і саме воно стало причиною відчуження

людини від її природної рівності та свободи. Руссо вважав, що справедливе суспільство повинно забезпечити рівний доступ до ресурсів і можливостей для всіх його членів. Проте власність може бути обмеженою на користь загального блага, що впливає з волі народу.

У вченнях Гоббса, Гроція, Бекона, Локка та Руссо право часто послуговує інструментом захисту матеріальних інтересів буржуазії та економічних еліт того часу. Незважаючи на різні концепції походження і природи права, усі ці мислителі визнавали, що право власності та індивідуальні матеріальні інтереси були головними об'єктами правової охорони. Буржуазія використовувала право для закріплення свого економічного та соціального впливу, забезпечуючи захист приватної власності та привілеїв через правові механізми.

Тож людина в системі права Нового часу була відносною цінністю. Хоча філософи часто проголошували ідеї природних прав і свобод людини, на практиці право спрямовувалося на захист матеріальних інтересів конкретних соціальних груп, особливо буржуазії. У такій правовій системі права людини залежали від її економічного статусу та здатності володіти власністю, що робило людину цінною лише тією мірою, якою вона могла бути суб'єктом економічних і правових відносин.

З появою нових філософських та психологічних концепцій, що з'явилися під впливом революційних змін у науці кінця XIX – першої половини XX ст., зокрема таких, як теорії З. Фрейда і К. Г. Юнга, право зазнало значних змін. Почали враховуватися внутрішні, психічні аспекти людини, що впливають на її поведінку, колективні архетипи, що формують суспільні відносини. Проте, незважаючи на розширення теоретичних підходів, право як інститут не стало більш ефективним для захисту прав та гідності індивіда.

Зигмунд Фрейд (1856–1939) змінив уявлення про людину, ввівши концепцію підсвідомого, яке впливає на поведінку та рішення. Його психоаналітична теорія показала, що люди не завжди діють раціонально, оскільки їхні дії керуються несвідомими бажаннями, страхами і внутрішніми конфліктами [10]. Цей підхід вплинув на правову науку, оскільки породив нові питання щодо відповідальності та вини. Наприклад, у кримінальному праві виникла потреба враховувати психологічні аспекти поведінки людини під час вчинення злочину.

З. Фрейд також зробив важливий внесок у розуміння соціальної природи права, стверджуючи, що правові норми є інструментом контролю та сублімації людських інстинктів, що дозволяє суспільству існувати без хаосу. Таким чином, право почало розглядатися не лише як система правил, але й як механізм регуляції психічних процесів [11].

З погляду З. Фрейда [12], право власності пов'язане з глибокими психічними процесами, такими як відчуття контролю, володіння та захисту. У своїй психоаналітичній теорії З. Фрейд підкреслював, що власність може бути проекцією людського «Я», тобто об'єкти власності часто слугують продовженням особистості людини. Це особливо помітно в тому, як люди захищають власність, що стає вираженням їхніх несвідомих бажань і страхів втратити контроль або статус у суспільстві.

З. Фрейд також розглядав право власності як засіб соціального контролю над інстинктами. У контексті його теорії сублімації власність виступає заміномником більш фундаментальних потреб і бажань, допомагаючи людині спрямовувати свою енергію в соціально прийнятні форми, зокрема через накопичення та захист власності.

Карл Юнг (1875–1961) розширив розуміння підсвідомого, запропонувавши концепцію колективного несвідомого – загальної системи символів і архетипів, які формують мислення та поведінку людства впродовж історії. Ця ідея стала важливою для правової антропології та правової культури. Право почало розглядатися як соціокультурний феномен, що відображає архетипічні структури суспільства [13].

Юнгівська теорія також вплинула на правосуддя, зокрема на правові аспекти вирішення конфліктів. Вона підкреслювала важливість колективної мудрості та підсвідомих структур, що можуть впливати на правові процеси. Завдяки цьому правознавці та судді почали більше звертати увагу на символічні аспекти законодавства та соціальну роль правових норм [14].

К. Юнг розглядав право власності крізь призму колективного несвідомого, зокрема через архетипи володіння та безпеки. Він стверджував, що власність – це не лише правовий інститут, але й глибокий архетипічний образ, закладений у культурну та психологічну основу людини. Володіння чимось, на думку К. Юнга, має не тільки матеріальне, але й духовне значення: власність символізує здатність людини до самоствердження та контролю над зовнішнім світом [15].

З погляду К. Юнга, право власності також є відображенням колективної потреби в порядку та стабільності, які втілюються в правових системах. Архетипічний образ дому, землі або майна як захисту і безпеки був глибоко вкорінений у свідомість людства і відображається в сучасних правових нормах.

Ганс Кельзен (1881–1973) був теоретиком, який прагнув відокремити право від будь-яких зовнішніх впливів, таких як мораль чи психологія. У своїй чистій теорії права він намагався створити автономну систему правових норм, яка функціонує незалежно від людських емоцій, суб'єктивних бажань чи політичних і соціальних чинників.

Проте зміна уявлення про людину, ініційована Фрейдом і Юнгом, опосередковано вплинула і на Г. Кельзена. Його «чисте» право вимагало стабільних і чітких правових норм, але водночас він визнавав, що правова система залежить від колективної віри суспільства в її легітимність. Ця легітимність виявляється у прийнятті правових норм як частини соціального порядку, що має психологічні та соціальні корені, зокрема, через структуру колективного несвідомого (Юнг) або через регуляцію несвідомих імпульсів (Фрейд).

Г. Кельзен у своїй «чистій теорії права» трактував право власності як юридичну конструкцію, що існує в рамках правової системи, відокремленої від етичних або моральних міркувань. Він не вважав власність чимось природним або невід'ємним правом людини, як це було у класичних теоріях. Для нього власність – це просто набір правових норм, що регулюють стосунки між індивідами та державою [16].

Оскільки Г. Кельзен прагнув відокремити право від усіх зовнішніх факторів, власність розглядалася ним як соціально-конвенційне явище, яке має легітимність лише в контексті правової системи. Це означає, що право власності існує не як природне право, а як частина структури соціального порядку, яку людина повинна прийняти через юридичний консенсус.

Із появою ідей З. Фрейда, К. Юнга та Г. Кельзена до правової системи додався новий аспект розуміння людини, який ґрунтується на її внутрішніх психологічних і несвідомих процесах (З. Фрейд, К. Юнг) та на формальній природі правових норм (Г. Кельзен). Це розширило концепцію права, враховуючи не лише зовнішні соціальні й матеріальні аспекти, але й внутрішні психічні та колективно несвідомі фактори, які впливають на поведінку людини та її взаємодію з правом і власністю.

Проте цей новий підхід не привів до підвищення захищеності людини. Незважаючи на глибше розуміння людської природи, право продовжило функціонувати як інструмент контролю й регуляції, а не як засіб посилення захисту людських прав. Формальні правові норми (за Г. Кельзенем) залишилися домінантними, зводячи людину до суб'єкта правової системи без значного впливу на її реальний захист або добробут.

Із попередніх висновків видно, що на різних етапах розвитку правової думки філософи й мислителі створювали моделі права, що розширювали уявлення про людину. Однак поступово право втратило свій первинний фокус на людині як цінності. Хоча З. Фрейд, К. Юнг та Г. Кельзен розширили поняття людини, включивши її психічні й соціальні аспекти в правову систему, ці зміни лише створили нові аспекти права, не забезпечивши при цьому реальної захищеності людини. Більше того, вони віддалили людину від

її первинної ролі як суб'єкта правових відносин, перевівши акцент на формальні, інституційні та колективно несвідомі чинники.

Право, яке історично слугувало для захисту матеріальних інтересів буржуазії, стало ще більше відірваним від індивідуальних потреб людини в контексті її прав та свобод. Воно трансформувалося в інструмент регуляції соціальних відносин та контролю, а не захисту гідності й інтересів людини. Включення несвідомих і психологічних аспектів розширило інтерпретацію правової реальності, але не привело до більшого захисту індивідуальних прав. Таким чином, людина залишилася суб'єктом правової системи, але не об'єктом реальної турботи або захисту.

Ця втрата фокусу на людині стала однією з причин антропологічної кризи, де право перестає бути ефективним механізмом для забезпечення людських прав і гідності. Людина більше не сприймається як центральна цінність правової системи. Формальні правові норми за Г. Кельзенем, колективні архетипи К. Юнга та психоаналітичні структури З. Фрейда підкреслили абстрактну природу права, залишивши конкретну людину на периферії.

У результаті цього виникає криза: право більше не реагує на реальні потреби індивіда. Відсутність акценту на захисті особистості призводить до того, що людина в правовій системі стає частиною механізму, а не її основним пріоритетом.

З початку ХХІ ст., як доводять дослідники, критерії раціональності взагалі почали стрімко руйнуватися, оскільки з'явилася багата та впливова частина населення, яка стала бачити й оцінювати реальність (закон) зі своєї виключно прагматичної точки зору, вважаючи істину соціально і контекстуально сконструйованим, а отже, тимчасовим та необов'язковим для дотримання міркуванням. На правовій теорії це позначилося тим чином, що право почало розглядатися як другорядне явище, сформоване поза правовими факторами, такими як історія, економіка, культура тощо. Наслідком такого розпаду визначальних для людини понять та ідей, які робили її світ зрозумілим та керованим, стало те, що сьогодні межі між правомірним і протиправним почали розмиватися, як і відмінності між добром і злом.

Висновки. Таким чином, новоевропейська правова традиція, попри проголошення цінності людини, виявляється орієнтованою на інституційні й економічні інтереси. Необхідність нової аксіологічно орієнтованої парадигми права впливає з виявленої внутрішньої суперечності між проголошеними правами та реальною роллю людини в правовій системі.

Тому узагальнювальними щодо наслідків наукової раціональності можна вважати слова Б. Ніколеску, який сказав, що під її впливом почало існувати

варварство: онтологічне, логічне, гносеологічне, про що сьогодні добре повинні пам'ятати правники, політики, лідери різних країн [17].

Це дає підстави зробити ще один важливий висновок – про те, що право не повинне залишатися виключно в межах вузькоюридичного підходу. Будучи своїми сторонами одночасно вкоріненим у різні сфери й практики людської діяльності, у саму сутність людини, для нього необхідним є вихід на більш високий науковий рівень, у межах якого можливим було б осмислення і людини, і суспільства, і права на новій, спільній для них науковій основі. Фактично йдеться про необхідність нової наукової парадигми, людський вимір якої здатен бути спільним для різних наук і дисциплін, а отже, рятівним для людини й суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розовський Б. Г. Мені соромно бути юристом! *Економіка та право*. 2018. № 1. С. 163–183.
2. Теліженко Л. В. Трансдисциплінарний підхід у сучасному праві: антропологічний аспект. *Інтернаука. Серія: Юридичні науки* : міжнар. наук. журн. 2021. № 12 (46). С. 76–82.
3. Сунегін С. О. Криза сучасного права: сутнісний аспект. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 13–147.
4. Максимов С. І. Універсальність прав людини. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 110–117.
5. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / пер. с англ. Київ : Дух і Літера. 606 с.
6. Grotius H. The rights of war and peace. Indianapolis : Liberty Fund, 2005. 432 p.
7. Bacon F. The new organon or true directions concerning the interpretation of nature. URL: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bacon1620.pdf> (дата звернення: 11.02.2025).
8. Локк Д. Два трактати про правління. URL: https://nashformat.ua/pdf-preview/dva-traktaty-pro-pravlinnya-709359?srsId=AfmBOoqVRWARrQos_fn3Kum9-oFUPmaK4edS4YMaiV_VIA2YVhi5cjfh (дата звернення: 10.03.2025).
9. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. Київ : Port-Royal, 2001. 349 с.
10. Фройд З. Тлумачення снів. URL: <https://knigogo.top/chitati-online/tlumachennya-sniv/> (дата звернення: 10.03.2025).
11. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Київ : Основи, 1998. 714 с.
12. Freud S. Civilization and its Discontents. New York ; London : W. W. Norton & Company, 1962. 110 p.
13. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролябія, 2018. 595 с.
14. Юнг К. Г. Психологія та алхімія. Київ : ЦУЛ, 2023. 646 с.

15. Юнг К. Г. Людина та її символи. Київ : ЦУЛ, 2022. 407 с.
16. Ковтонюк А. М. Ганс Кельзен і його чиста теорія права. *Університетські наукові записки*. 2007. № 1. С. 28–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_1_7 (дата звернення: 10.03.2025).
17. Nicolescu B. Transdisciplinarity: a hope for humanity. *Transdisciplinarity and education for the future*. Brasilia : UNESCO Chair on Youth, Education and Society ; Catholic university of Brasilia. 2019. P. 13–18.

REFERENCES

1. Rozovskyi, B. H. (2018). Meni soromno buty yurystom! *Ekonomika ta pravo – Economics and law*, 1, 163–183 [in Ukrainian].
2. Telizhenko, L. V. (2021). Transdystyplinarnyi pidkhid u suchasnomu pravi: antropolohichniy aspekt. *Mizhnarodnyi naukovi zhurnal "Internauka". Seriya: "Iurydychni nauky" – International scientific journal "Internauka". Series: "Legal Sciences"*, 12(46), 76–82 [in Ukrainian].
3. Sunegin, S. O. (2015). Kryza suchasnoho prava: sutnisnyi aspekt. *Pravova derzhava – Legal state*, 26, 134–147 [in Ukrainian].
4. Maksimov, S. (2013). Universalnist prav liudyny. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava – Philosophy of law and general theory of law*, 1, 110–117 [in Ukrainian].
5. Hobbs, T. Levafan, abo Sut, budova i povnovazhennia derzhavy tserkovnoi ta tsyvilnoi: Per. s anhl. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
6. Grotius, H. (2005) The rights of war and peace. Indianapolis: Liberty Fund.
7. Bacon, F. (2017). The new organon or true directions concerning the interpretation of nature. URL: <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/bacon1620.pdf>
8. Locke, D. (2020). Dva traktaty pro pravlinnia. URL: https://nashformat.ua/pdf-preview/dva-traktaty-pro-pravlinnya-709359?srsId=AfmBOoqVRWARrQos_fN3Kum9-oFUPmaK4edS4YMaiV_VIA2YVhi5cjfh [in Ukrainian].
9. Rousseau, J.-J. (2001). Pro suspilnu uhodu, abo pryntsyipy politychnoho prava. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
10. Froid, Z. Tlumachennia sniv. URL: <https://knigogo.top/chitati-online/tlumachennya-sniv/> [in Ukrainian].
11. Froid, Z. (1998). Vstup do psykhoanalizu. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
12. Freud, S. (1962). Civilization and its Discontents. New York; London: W. W. Norton & Company, 1962.
13. Yunh, K. H. (2018). Arkhetypy i kolektyvne nesvidome. Kyiv: Astroliabiia [in Ukrainian].
14. Yunh, K. H. (2023). Psykholohiia ta alkhimiia. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
15. Yunh, K. H. (2022). Liudyna ta yii symvoly. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
16. Kovtoniuk, A. M. (2007). Hans Kelzen i yoho chysta teoriia prava. *Universytetski*

naukovi zapysky – University research notes, 1, 28–32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2007_1_7 [in Ukrainian].

17. Nicolescu, B. (2019). Transdisciplinarity: a hope for humanity. *Transdisciplinarity and education for the future*. Brasília: UNESCO Chair on Youth, Education and Society; Catholic university of Brasilia, 13–18.

Bondarenko Maksym Oleksandrovych, graduate student of academic,
Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies,
Sumy State University, Ukraine

A PERSON AS A VALUE WITHIN THE LIMITS OF NEW EUROPEAN LAW

The article analyzes the anthropological crisis within the framework of modern European law, caused by changes in conceptions of the human being, human nature, and the role of the individual in the legal system. It examines the evolution of legal ideas from classical philosophical doctrines to psychoanalytic theories. Particular attention is given to the transformation of law from a means of protection to a tool of social control. The author emphasizes the need to reconsider contemporary legal concepts through the lens of a new scientific paradigm.

Keywords: anthropological crisis, legal system, human rights, property, natural law

